

האתגר החינוכי עם חניכים יוצאי אתיופיה בכפרי נוער: "אף אחד לא מוותר עליך".

נייר עמדה עבור הפורום הציבורי – כפרי הנוער
והפנימיות בישראל

ד"ר מלכה שבתאי – אנתרופולוגית יישומית

תוכן עניינים

מסמך רקע

2.....	רקע קצר על יהודי אתיופיה 2013
3.....	נתונים בתחום החינוך
3.....	כללי
5.....	מדיניות משרד החינוך
5.....	קיבוץ יוצאי אתיופיה במוסדות לימוד
7.....	סוגיית הזהות – ילידי הארץ ועולים
7.....	הישגים לימודיים
8.....	מיצ"ב
9.....	חינוך מיוחד
9.....	נשירה ממערכת החינוך
10.....	סקירת מחקרים
10.....	השוואה בין עולים לבני עולים
11.....	פרויקט PACT
12.....	תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי-
13.....	מרכזי נוער
15.....	יוצאי אתיופיה בצה"ל
16.....	סיכום
17.....	ביבליוגרפיה
18.....	רקע: חניכים יוצאי אתיופיה בכפרי הנוער והפנימיות
20.....	הלמידה הממוקדת בכפרי הנוער
21.....	מאפייני החניכים והאתגר בעבודה עימם
23.....	צוות הכפר – מאפיינים וצרכים
24.....	הקשר עם ההורים
25.....	מינון החניכים יוצאי אתיופיה
26.....	משאבים
27.....	נקודת מבט של החניכים: "כאן לא מוותרים על אף אחד!"
29.....	סיכום

יוצאי אתיופיה במערכת החינוך: מסמך רקע

רקע קצר על יהודי אתיופיה 2013

בסוף שנת 2011 מנתה קהילת יוצאי אתיופיה בישראל 125.5 אלף תושבים. כ-81.9 אלף ילידי אתיופיה ו-43.5 אלף ילדי ישראל שאביהם נולד באתיופיה. מרבית אוכלוסיית יוצאי אתיופיה מתגוררת בשני מחוזות עיקריים: במחוז המרכז (כ-37% מהאוכלוסייה האתיופית) ובמחוז הדרום (כ-24% מאוכלוסיית יוצאי אתיופיה).

לפי נתוני הלמ"ס, כ-70% מיוצאי אתיופיה מרוכזים ב-17 יישובים שמרביתם באשכול חברתי-כלכלי בינוני ומטה. היישובים העיקריים שבהם מתגוררים יוצאי אתיופיה הם נתניה, ראשון-לציון, אשדוד, רחובות ובאר-שבע. ביישובים קריית-מלאכי, עפולה, יבנה, קריית-גת וחדרה שיעור יוצאי אתיופיה באוכלוסייה הוא הגבוה ביותר. בסוף שנת 2011 הייתה נתניה היישוב בו מספרם של בני הקהילה האתיופית הוא הגבוה ביותר (כ-10.3 אלף איש). מבין היישובים העירוניים קריית מלאכי היא היישוב בו אחוז האוכלוסייה ממוצא אתיופי מסה"כ האוכלוסייה הוא הגבוה ביותר. כ-15.6% מתושבי היישוב הם ממוצא אתיופי.

בשנים האחרונות, לאחר כעשור בו עמד ממוצע העולים מאתיופיה על כ-3,000 בשנה, החל משנת 2008 חלה ירידה של כמחצית במספר העולים הבאים מאתיופיה: 1,582 עולים בשנת 2008 ו-239 עולים בשנת 2009. מספר העולים מאתיופיה שב לגדול עם החלטת הממשלה על העלאת שארית קהילת הפלשמורה, ו ב-2010 עלו לארץ 1,655 ובהמשך, בשנת 2011 עלו עוד 2,666 עולים. בתשעת החודשים הראשונים (ינואר - ספטמבר) של שנת 2012 עלו 1,558 עולים.

אוכלוסיית העולים מאתיופיה מתאפיינת במבנה גילאים צעיר יחסית: בשנת 2011 היה הגיל החציוני הממוצע של העולים מאתיופיה 18.5 שנים לעומת 29.9 שנים בקרב סך העולים בשנה זו. הם חיים במשפחות מרובות ילדים, בהן מעל שישה ילדים בממוצע; ראש המשפחה

עובד ב-53% מהמשפחות של ילידי אתיופיה וב-62% מהמשפחות של ילידי ישראל; כל האמהות וכמעט כל האבות ללא השכלה על-תיכונית. הרוב המכריע מגדיר את משפחתם כמסורתית או דתית (כאהן-סטרבצ'ינסקי ואחרים, 2010).

בדו"ח של מרכז המידע והמחקר של הכנסת משנת 2010 עולה כי אוכלוסיית יוצאי אתיופיה היא בין האוכלוסיות העניות במגזר היהודי בישראל. השכר הממוצע לראש משק-בית בקרב עולי אתיופיה בשנת 2005 היה 4,747 ש"ח. שיעור העוני בקרב משפחות ממוצא אתיופי היה 51.7%. שיעור העוני בקרב ילדים ממוצא אתיופי היה 65.3%.

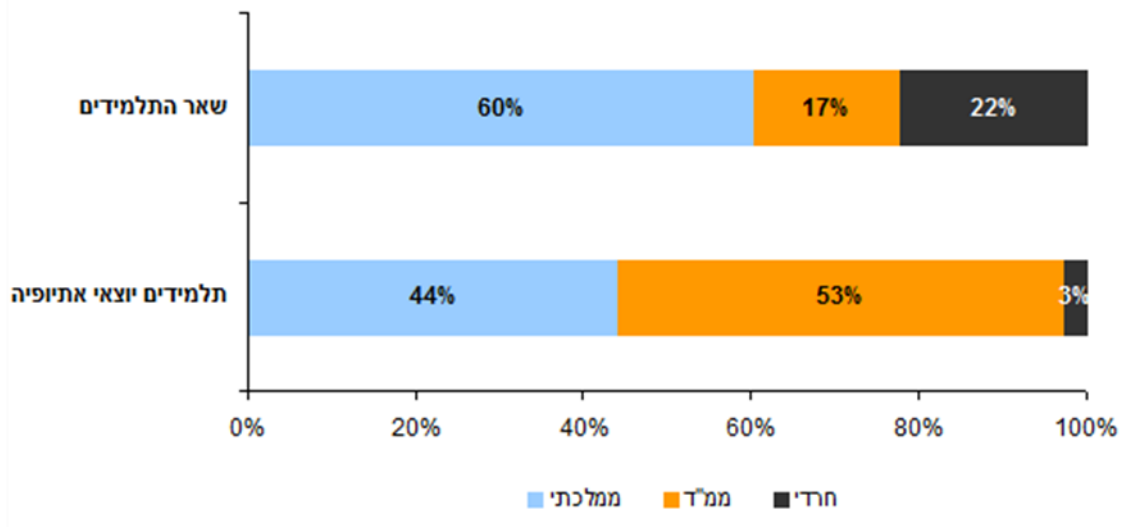
נתונים בתחום החינוך כללי

בחינוך היסודי והעל-יסודי למדו בשנת הלימודים תשע"א 35,050 תלמידים ממוצא אתיופי, שהם 2.3% מכלל התלמידים. 59.7% מתוכם הם ילידי ישראל שאביהם נולד באתיופיה, והשאר הם ילידי אתיופיה. משקלם היחסי של בני הדור השני (ילידי הארץ שאביהם יליד אתיופיה) הולך וגדל עם השנים, וב-2011 הם היוו למעלה ממחצית מכלל מסיימי התיכון ממוצא אתיופי - 55%, בהשוואה ל-27% ב-2005 ו-7% ב-2000.¹

---

¹ תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך בישראל בראי נתוני המיצ"ב תשס"ז - תש"ע, ראמ"ה, 2011

תרשים 1: התפלגות התלמידים בבתי-ספר דוברי עברית לפי ארץ מוצא וסוג פיקוח

בקרב תלמידי החטיבה העליונה ממוצא אתיופי, רובם (51.7%) לומדים בנתיב העיוני ו-46% לומדים בנתיב הטכנולוגי, זאת לעומת ההתפלגות בקרב תלמידי החטיבה העליונה שאינם ממוצא אתיופי - 65.3% לומדים בנתיב העיוני ו-33.4% בנתיב הטכנולוגי. מתרשים 1 עולה כי בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה, שיעור הלומדים בפיקוח הממלכתי קטן יותר בהשוואה לשאר התלמידים (44% לעומת 60%, בהתאמה), ושיעור הלומדים בפיקוח הממלכתי-דתי (להלן ממ"ד) גדול יותר (53% לעומת 17%, בהתאמה). כמו כן, שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה הלומדים בפיקוח החרדי הוא מזערי (3% לעומת 22% בקרב שאר התלמידים).

סבירסקי וסבירסקי (2002) מסבירים כי מאז העלייה מאתיופיה בשנות ה-80 מופנים עולי אתיופיה לזרם החינוך הממלכתי-דתי מתוך תפיסה כי החינוך המסורתי מתאים יותר לילדים שגדלו בחברה מסורתית וכי חינוך דתי יתרום לחיזוק הזיקה של העולים ליהדות ולעם ישראל. הזרם החרדי נמנע מקליטת תלמידים אלה בשל הסתייגות רבנים מן הפסיקה שקבעה שעולי אתיופיה הם יהודים שחייבים גיור לחומרה².

² מרכז אדוה, היהודים יוצאי אתיופיה בישראל: דיור, תעסוקה וחינוך, כתבו שלמה סבירסקי וברברה סבירסקי, פברואר 2002.

מדיניות משרד החינוך

המדיניות המועדפת כיום על נציגי הקהילה האתיופית בישראל, משרד החינוך ונציגי המרכז לשלטון מקומי היא הענקת תמיכה ייחודית לבתי-ספר שבהם שיעור גבוה של יוצאי אתיופיה, כדי לתת מענה על הצרכים הייחודיים של אוכלוסייה זו. הסיוע של משרד החינוך לתלמידים יוצאי אתיופיה מגיע ברובו משעות תגבור הניתנות לעולים חדשים, וכן מתקציבים שונים המיועדים לתוכניות ייחודיות לאוכלוסיות מצוקה. על-פי רוב, סיוע זה הוא חלקי, ארעי ונקודתי, ותלוי בהשלמת המימון על-ידי הרשויות המקומיות וקרנות פרטיות. הרשויות המקומיות מתקשות להתמודד עם קליטת מספר רב של עולי אתיופיה ומציינות כי הסיוע שמשרד החינוך נותן איננו מאפשר להעניק לתלמידים את התמיכה שהם נזקקים לה וכי הן אינן מסוגלות לספק את הצרכים של אוכלוסייה זו. האגודה הישראלית למען תלמידים עולים מחזקים טענה זו. הם סבורים כי היקף שעות הסיוע המוקצה לבתי-הספר אינו מספיק כדי להקנות לתלמידים שליטה נדרשת בשפה העברית (כנסת, 2010).

קיבוץ יוצאי אתיופיה במוסדות לימוד

רבים מתלמידי יוצאי אתיופיה לומדים בכיתות או במוסדות חינוך שבהם שיעור גבוה של תלמידים ממוצא זה. לפי נתוני משרד החינוך ב-42 מוסדות חינוך שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה בין תלמידי בית-הספר הוא יותר מ-40%, וב-11 מוסדות חינוך שיעור התלמידים יוצאי אתיופיה בין תלמידי בית-הספר הוא יותר מ-70%. האגודה לקידום החינוך בישראל מציינת לכך מספר סיבות עיקריות:

1. בידול במגורים - ריכוז בני העדה בשכונות מוגדרות בשל מגבלות יכולת כלכלית, העדפות בשדה הדיור, השלכות של מדיניות הסיוע כגון ההכוונה באמצעות משכנתאות וסיוע ממשלתי, ובד-בבד עקב יציאה של תלמידים ישראלים ותיקים מהשכונות המדוברות.
2. נטישת בתי ספר שבהם ריכוז גבוה של יוצאי אתיופיה ע"י תלמידים ותיקים, לעתים תוך ניצול פתיחת אזורי הרישום או עקיפת הנחיות הרישום בדרכים שונות.

3. ההכוונה המוסדית ללימודים במסגרות דתיות, המתאפיינות בריכוז גבוה של יוצאי אתיופיה (בין השאר בשל דרישות מערך הגיור). גזענות סמויה ולעתים גלויה של האוכלוסייה הוותיקה כלפי יוצאי אתיופיה.

4. במקרים מסוימים - הכוונה מפלה בידי הרשויות המקומיות, בלחץ גורמים מקומיים.

סוגיית קיבוצם של תלמידים יוצאי אתיופיה בכיתות ובמוסדות לימוד מסוימים והפרדתם מתלמידים אחרים עולה על סדר-היום הציבורי לעתים קרובות. ערב פתיחת שנת הלימודים תשע"ב (2011-2012) הודיע שר החינוך לשעבר, ח"כ גדעון סער, על כוונתו לסגור באופן הדרגתי את בית הספר "נר עציון" בפתח תקווה ובית הספר "רשב"י" בבאר יעקב שכמעט כל תלמידיהם היו יוצאי אתיופיה. כתוצאה מלחצם של הורי התלמידים בבי"ס נר עציון ושל פעילים מקרב הקהילה בפתח תקווה הורה שר החינוך לסגור לאלתר שני בתי ספר אלו כבר בשנת תשע"ב, ולהיערך לסגירתם ההדרגתית בשנים הבאות של 16 בתי ספר נוספים הפרושים ביישובים שונים בהם קיים ריכוז גבוה של תלמידים יוצאי אתיופיה³. החלטת השר מבוססת על ההנחה הרווחת כי שיעור גבוה של תלמידים מאוכלוסייה חלשה יחסית בבתי-ספר מסוימים, דוגמת תלמידים יוצאי אתיופיה, וכן הפרדה שלהם מתלמידים אחרים, עשוי להביא לפגיעה קשה באוכלוסייה זו בכמה דרכים, ובין היתר לפגיעה בשוויון ההזדמנויות של תלמידים יוצאי אתיופיה, לפגיעה ביכולת שלהם לצמצם את הפערים בינם לבין שאר האוכלוסייה, לפגיעה ביכולתם להשתלב בחברה הישראלית, להגדלת הניכור בינם לבין החברה, להקטנת תחושת השייכות שלהם לציבור הישראלי וליצירת תפיסה סטריאוטיפית של אוכלוסייה זו (כנסת, 2010).

בסופו של דבר, למרות החלטת השר, במהלך יישום החלטתו של השר לסגירתם של בתי הספר - נר עציון ורשב"י התגלעו קשיים רבים, התנגדויות ועמדות סותרות, בקרב הורי התלמידים עצמם, לאלו בתי ספר רצוי להפנות את ילדיהם, בקרב הפעילים המקומיים ונציגי הארגונים המייצגים את הקהילה והן בקרב מנהלי בתי ספר המיועדים לסגירה ומנהלי בתי הספר אליהם הופנו התלמידים; מנהלי מחלקות החינוך העירוניות; מפקחי משרד החינוך

³ <http://www.iaej.co.il/newsite/content.asp?pageid=238&lang=he>

ודרג המטה במשרד. בעקבות כך, הטיל השר לשעבר על מנכ"לית משרדו להכין תכנית רב שנתית, בסיועם של מנהלי המחוזות, ליישום החלטתו⁴.

סוגיית הזהות – ילידי הארץ ועולים

חשוב לחדד ולהדגיש את ההבדלים בין ילידי הארץ לילידי אתיופיה. שבתאי (2001) טוענת כי עשויים להיות הבדלים בנושא הזהות בין ילידי אתיופיה לאלה שהם דור שני בארץ. בעוד שילידי אתיופיה מזדהים עם ערכים מרכזיים בתרבות האתיופית ולצד זה מאמצים יסודות מהתרבות הישראלית וכתוצאה מכך הם אינם סובלים ממשבר זהות. הדור השני חווה משבר זהות שבא לביטוי בעליה משמעותית באחוזי הפשיעה בקרב נוער יוצא אתיופיה, נשירה משמעותית מבתי ספר ובהיקף הנוער שנמצא במצבי סיכון. חלק ניכר מבני הדור הזה אינם מזדהים עם עברה של הקהילה "הם מגיבים בדרגות שונות של דחייה את הוריהם ותרבותם, ואחדים מהם אף מצויים במצב של שנאה עצמית ובלבול". ממחקרם של יבלברג ושבתאי (2010) אפשר ללמוד כי הקבוצה בעלת המאפיינים המציבים אותה ברמת הסיכון הגבוהה ביותר היא בני, ילידי הארץ, מעל גיל 14. אלו הם בני הדור השני של עולי שנות ה-80 ותחילת שנות ה-90.

הישגים לימודיים

בשנת הלימודים תשע"א (2010/2011) עמד מספר מסיימי התיכון ממוצא אתיופי על כ- 3,000 תלמידים שהיוו 4% מכלל תלמידי כיתות י"ב בחינוך העברי. שיעור הניגשים לבחינות הבגרות בקרב יוצאי אתיופיה הגיע ב-2011 ל-87% מבין מסיימי כיתות י"ב בהשוואה ל-82% בקרב כלל החינוך העברי, אך שיעורי הזכאות שלהם היו **נמוכים יותר**: 43% לעומת 58%, בהתאמה. שיעור בעלי תעודת בגרות העומדת בדרישות הסף של האוניברסיטאות עמד על כרבע מבין התלמידים יוצאי אתיופיה (22%), בהשוואה למחצית מבין כלל תלמידי החינוך העברי (50%). בדיקות לאורך שנים מלמדות כי **שיעורי הזכאות גבוהים יותר בקרב**

⁴ <http://www.iaej.co.il/newsite/content.asp?pageid=238&lang=he>

ילידי אתיופיה מאשר בקרב בני הדור השני ממוצא אתיופי - 49% לעומת 39%, בהתאמה; אך שיעור העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות גבוה יותר בקרב בני הדור השני - 26%, בהשוואה ל-18% בקרב ילידי אתיופיה. יבלברג ושבתאי (2010) מסבירים כי בני הקהילה האתיופית נתקלים בקשיים לימודיים בבית הספר כיוון שאין להם הרגלי למידה, והם אינם יכולים לקבל סיוע מהוריהם ונאלצים להתמודד לבד עם קשיי הלימוד שמתווספים לקשיים האחרים עימם הם מתמודדים.

מיצ"ב

בבתי-ספר דוברי עברית, יסודיים וחיבוט הביניים נותחו נתוני המיצ"ב של תלמידים על פני ארבעה מחזורי מיצ"ב (תשס"ז-תש"ע). הפער בין הישגי⁵ התלמידים יוצאי אתיופיה לבין כלל התלמידים בבתי ספר דוברי עברית, כפי שמשקף ממערכת מבחני המיצ"ב, גדול מאד בכל שלב גיל. **בכיתות ב'**, פער ציוני התקן הממוצע מעבר לשנים, במבחן בעברית, עומד על שלושה רבעים סטיית תקן. **בכיתות ה'**, טווח הפערים הממוצע בין ארבעת תחומי הדעת (אנגלית, עברית, מתמטיקה ומדע וטכנולוגיה) מעבר לשנים נע בין 60 ל-84 נקודות בסולם המיצ"ב הרב-שנתי. **בכיתות ח'** הפער גדול עוד יותר ונע בטווח שבין 87 ל-101 נקודות בסולם המיצ"ב הרב-שנתי. במילים אחרות, **בכל שלוש דרגות הכיתה הנבחנות במיצ"ב, הפערים בין תלמידים יוצאי אתיופיה לבין כלל התלמידים בבתי ספר דוברי עברית הם כשלושה רבעים סטיית תקן ואף למעלה מזה**. פערים אלו מוסברים רק בחלקם על ידי הרקע חברתי-כלכלי⁶ הנמוך של העולים יוצאי אתיופיה. כמו כן נראה כי בקרב התלמידים יוצאי אתיופיה, הישגיהם של התלמידים הבנים ואף יותר מזה של התלמידים (בנים ובנות) שנולדו באתיופיה הם הנמוכים ביותר, וזאת בכל שכבות הגיל שנבחנו.

⁵ תלמידים יוצאי אתיופיה הוגדרו במחקר זה תלמידים שנולדו באתיופיה ו/או לפחות אחד מהוריהם נולד באתיופיה.

⁶ השוואה בין הישגיהם של תלמידים בעלי רקע חברתי-כלכלי נמוך ממוצא אתיופי, לבין הישגי תלמידים בעלי רקע חברתי-כלכלי נמוך שאינם בני העדה האתיופית, מצביעה על פער של כחצי סטיית תקן בין הקבוצות.

חינוך מיוחד

אחוז הלומדים בחינוך המיוחד בקרב ילידי אתיופיה, הן בחינוך היסודי (12.2%) והן בחינוך העל-יסודי (5.6%) **דומה** לאחוז הלומדים בחינוך המיוחד בכלל האוכלוסייה (10.2% ו-7%, בהתאמה)

בקרב ילידי ישראל שאבותיהם ילידי אתיופיה, אחוז תלמידי החינוך המיוחד, בעיקר בחינוך היסודי (16.2%), **גבוה** הן בהשוואה לאחוז תלמידי החינוך המיוחד בקרב ילידי אתיופיה (12.2%) והן בהשוואה לאחוז תלמידי החינוך המיוחד מתוך כלל האוכלוסייה (10.2%).

נשירה ממערכת החינוך

- בשנת הלימודים תשע"א ובמעבר לתשע"ב, אחוז הנשירה בקרב תלמידים יוצאי אתיופיה **היה גבוה במקצת** מזה של כלל תלמידי החינוך העברי: כ-1.6% מתוך כ-35 אלף תלמידים יוצאי אתיופיה שהתחילו ללמוד בכיתות א-י"ב בבתי ספר שבפיקוח משרד החינוך בשנת הלימוד תשע"א, נשרו במהלך אותה שנה או במעבר לתשע"ב, מול 1.49% בכלל החינוך העברי. אף ששיעור הנשירה הפורמלי בקרב תלמידים ממוצא אתיופי איננו גבוה, יש באוכלוסייה זו תופעות של נשירה סמויה ובהן ביקור לא סדיר בבית-הספר, מעברים תכופים בין מוסדות לימוד ולימודים במסלולי לימוד שאינם מסתיימים בתעודת בגרות⁷.
- מתוך 561 תלמידים ממוצא אתיופי שנשרו מכיתות ז-י"ב מבתי ספר שבפיקוח משרד החינוך, 34.23% עברו ללמוד במסגרות לימוד רשמיות אחרות (בבתי ספר שבפיקוח משרד התמ"ת או בישיבות).
- אחוז הנושרים בבתי הספר היסודיים **נמוך במיוחד** בקרב יוצאי אתיופיה - רק 0.23% מהם נושרים, זאת לעומת 0.50% נשירה בכלל תלמידי החינוך העברי בכיתות אלה.

⁷ ד"ר ריטה סבר, דוח נוער העדה האתיופית בישראל – תמונת מצב, הקרן החדשה לישראל, שתיל, נובמבר 2007.

סקירת מחקרים

בפרק זה נציג סקר השוואתי שבוחן את ההבדלים בין עולים לבני עולים מאתיופיה ומבריה"מ, וכן סקירה של מספר מחקרי הערכה שבוצעו על תוכניות ארציות המיועדות לסייע לילדים ונוער יוצאי אתיופיה.

השוואה בין עולים לבני עולים – בשנת 2010 ערך מרכז אנגלברג לילדים ולנוער במאיירס ג'וינט מכון ברוקדייל, בשיתוף שירות הרווחה ואגף המחקר במשרד לקליטת העלייה, סקר שמטרתו להצביע על ההבדלים בין עולים ובני עולים מבריה"מ ומאתיופיה, תוך השוואה לבני נוער יהודים ותיקים. הסקר בחן מגוון נושאים העוסקים במצבם של העולים: שליטה בעברית, מידת השימוש בשפת אם תחושת הזהות והזיקה לארץ. כמו כן, בחן הסקר תחומי חיים משמעותיים לכלל הנוער, כגון תפקוד לימודי ותפיסת בית הספר, השתתפות בפעילות פנאי, התנהגויות סיכון, קשר עם ההורים, שביעות רצון מהחיים ועוד.

הממצאים העיקריים שעלו בסקר בנוגע לבני נוער יוצאי אתיופיה הם:

- נמצא דמיון בין שתי הקבוצות (עולים ובני עולים), לדוגמה בקבלת סיוע לימודי, והבדל לרעת בני העולים במיוחד בקשר עם ההורים ובהתנהגויות סיכון.
- התמונה על יוצאי אתיופיה מורכבת: מחד גיסא יש ממצאים מדאיגים, בעיקר בתחום החינוך, מאידך גיסא, נמצאה בקרבם זיקה חזקה לישראל ומוטיבציה גבוהה לשירות צבאי או לאומי.
- שליטתם של העולים מאתיופיה בעברית היא הנמוכה ביותר. רבים מעולי אתיופיה דיווחו על צורך בעזרה בעברית.
- אחוז הנכשלים בקרב יוצאי אתיופיה ב-3 מקצועות או יותר היה גבוה בהרבה מהאחוז בקרב יוצאי בריה"מ ומהאחוז בקרב היהודים הוותיקים.
- מעל 80% מתלמידי החטיבה העליונה בקרב יוצאי בריה"מ ובקרב היהודים הוותיקים ציינו כי הם שואפים ללמוד במוסד על תיכוני. לעומת זאת, אחוז נמוך

במיוחד מהתלמידים יוצאי אתיופיה (כ-50%) הם בעלי שאיפות דומות הקשורות להשכלה.

- לאחוז נמוך יחסית מעולי אתיופיה יש בבית חיבור לאינטרנט 71%, לעומת הרוב המכריע בקרב בני העולים מבריה"מ ובקרב היהודים הוותיקים.

פרויקט PACT - מיועד לקדם ילדים צעירים בני העדה האתיופית על מנת לחזק את השתלבותם המוצלחת במערכת החינוך ובחברה הישראלית. הפרויקט החל לפעול בבאר שבע בשנת הלימודים תשס"ט (1998/9) ובשנת 2000 התרחב לערים נוספות בארץ: רחובות, רמלה, עפולה, חדרה ונתניה. בשנת 2012 הפרויקט פעל ב-15 יישובים ברחבי הארץ.

המטרות העיקריות של הפרויקט הן:

- לקדם את התפתחותם ואת הישגיהם של ילדים יוצאי אתיופיה ולצמצם את הפערים מול האוכלוסייה הוותיקה.
- לשפר את השתלבותם בבתי הספר (במיוחד בכניסה לכיתה א').
- לחזק את המעורבות של ההורים יוצאי אתיופיה בתהליך ההסתגלות של הילדים למערכת החינוך.

בשנת הלימודים 2002/3 החל לפעול בחלק מערי PACT מרכיב נוסף בפרויקט הנקרא PACT +, שתכליתו לספק תמיכה נוספת לילדים יוצאי אתיופיה בבתי הספר היסודיים, ובכך ליצור רצף שירותים - שיאפשר שימור והמשכיות ההישגים בקרב אוכלוסיית היעד של הפרויקט.

מכון ברוקדייל שמלווה את הפרויקט מאז תחילתו, הוציא דו"ח מסכם של 10 שנות הערכה. המחקר התמקד בגילאי 3, 6 ו-8 ובהוריהם. ממצאי המחקר מלמדים על שיפור ניכר בשני

תחומי היעד המרכזיים של הפרויקט: התפקוד הלימודי של הילדים ומעורבות ההורים במסגרות החינוך של הילדים ובלימודיהם. להלן הממצאים המרכזיים:

- השיפור בתפקוד הילדים וההורים יוצאי אתיופיה, וצמצום הפער לעומת הילדים וההורים שאינם יוצאי אתיופיה, נמצאו בכל הערים המשתתפות בפרויקט ובמרבית התחומים שנבדקו.
- הממצאים מצביעים על עלייה בהיקף השיפור בתפקוד הילדים, עם העלייה בחשיפה לפרויקט. השפעת הפרויקט היא חזקה ביותר כאשר ילדים נחשפים לו מאז לידתם.
- השיפור בקרב הילדים ניכר במיוחד בקרב הילדים הצעירים (בגן ובכיתה א'). השיפור התבטא בהקטנת מספרם של התלמידים המתקשים, וגם בהגדלת מספר התלמידים המתפקדים היטב.
- נתוני המחקר על השיפור בתפקודם של יוצאי אתיופיה ועל צמצום הפערים ביחס לתלמידים שאינם יוצאי אתיופיה, מקבלים חיזוק מנתונים ארציים שפרסמה בשנת 2011 הרשות הארצית למדידה והערכה על צמצום בפערים בין תלמידי כיתות ה' יוצאי אתיופיה בארץ לבין תלמידים שאינם יוצאי אתיופיה, בהישגי מבחני המיצ"ב בעברית ובמתמטיקה בין שנות הלימודים תשס"ח תש"ע.
- בצד השיפור המשמעותי בהישגים, עדיין נותרו פערים בין הישגי הילדים יוצאי אתיופיה לבין הישגי הילדים שאינם יוצאי אתיופיה, בכל התחומים שנבדקו.

תכנית הסיוע הלימודי של הפרויקט הלאומי - פועלת בקרב תלמידים מחטיבות הביניים ובתי-ספר תיכוניים (כיתות ז-י"ב), והיא שואפת לשפר את הישגיהם של תלמידים יוצאי אתיופיה בלימודים, עם דגש מיוחד על בחינות הבגרות, וזאת באמצעות מתן מענים לימודיים, רגשיים וחברתיים. התכנית מיושמת באמצעות ארבעה גופים פדגוגיים: מכון ברנקו וייס, אורט ישראל, החברה למתנ"סים ועמותת "מקסם". בשנת הלימודים תשס"ט (2008/9) הקיפה תכנית הסיוע הלימודי 96 בתי-ספר מ-24 יישובים והשתתפו בה כחמשת אלפים

תלמידים . יש לציין כי בשנת 2008 חל קיצוץ תקציבי בתכנית שהשפיע הן על היקף מספר המשתתפים בה והן על היקף המענים, ובשנת תשס"ט חלה ירידה בהיקף התכנית ביחס לשנים הקודמות.

השיעורים הניתנים במסגרת הסיוע הלימודי מתקיימים בשעות שלאחר הלימודים הפורמליים, ולרוב בתוך בית-הספר. מכסת שעות הלימודים לתלמיד היא כארבע שעות שבועיות, והלימודים מתקיימים על-פי-רוב בקבוצות קטנות (כחמישה תלמידים). הנקודות המרכזיות ביותר שעולות ממחקר ההערכה של מכון ברוקדייל שהתבצע בשנת 2008/9 הן:

- שביעות הרצון של מנהלי בתי-הספר ושל התלמידים מתכנית הסיוע הלימודי הינה גבוהה והם מייחסים לה תרומה רבה הן בתחום הלימודי והן בתחום הרגשי-חברתי.
- ממצאי המחקר מעידים על תרומה משמעותית של התכנית לשיפור הישגיהם הלימודיים של התלמידים בבחינות הבגרות.
- ממצאי המחקר העלו סוגיות הקשורות ליישום התכנית ולהשגת מטרותיה, לדוגמא - בחינת דרכים לשפר את נוכחות התלמידים בשיעורי העזר ולחזק את מוטיבציית התלמידים ללמידה ועבודה מאורגנת עם הורי התלמידים על מנת לשפר את המעורבות שלהם בלימודי ילדיהם.
- יש מקום לחזק את לימודי האנגלית לאור העובדה שהצלחה במבחן באנגלית היא המפתח לקבלת תעודת בגרות המאפשרת הרשמה לאוניברסיטה.

מרכזי נוער – מרכזי הנוער ממוקמים בשכונות בהן יש אוכלוסייה גדולה של עולים יוצאי אתיופיה, והם מיועדים לתת שירות לכל בני הנוער יוצאי אתיופיה החיים באותה שכונה, ובמיוחד לבני נוער בסיכון. מרכזי הנוער נועדו לספק מקום שהות חיובי המעניק מסגרת ותוכן לשעות הפנאי, בנוסף למנוע תופעות של התנהגויות סיכון. בשנת הלימודים 2007-2008 פעלו 23 מרכזים ביישובים שונים בארץ. מכון ברוקדייל ביצע הערכה של 14 מרכזי נוער

שפעלו למעלה משנה (ברוך-קוברסקי וכהן-נבות, 2009). להלן ממצאים עיקריים שעלו במחקר:

- מרכזי הנוער מעניקים מסגרת נורמטיבית למבקרים בה בשעות אחר הצהריים. הם מציעים קורסים וחוגים, סדנאות לפיתוח אישי ופיתוח מנהיגות, פעילויות חברתיות מאורגנות, פעילויות חוץ ועזרה לא פורמלית בהכנת שיעורי בית.
- הגיל הממוצע של בני הנוער המגיעים למרכזי הנוער הוא 15. הם מאופיינים כבאים ממשפחות מרקע חברתי-כלכלי נמוך ובחשיפה גבוהה למצבי סיכון.
- רוב בני הנוער דיווחו כי הם עושים דברים שמעניינים אותם וחשובים להם במידה רבה במרכזי הנוער.
- רוב בני הנוער דיווחו כי המדריכים מבינים אותם ומשמשים להם ככתובת במקרים שונים.
- רבים מבני הנוער ציינו כי המרכזים סייעו להם לשפר את רמת הביטחון העצמי, כישורים לפתירת בעיות, הרחבת המעגל החברתי ועוד.
- האתגרים המרכזיים שעלו התייחסו לצורך לשפר את תהליכי הרישום והמעקב אחר התלמידים המגיעים למרכזים, קביעת דרכי הפניה אפקטיביות לשירותים מקצועיים טיפוליים לבני נוער הזקוקים לכך, ופיתוח דרכים יעילות להתמודדות עם אותם בני נוער שיש להם קשיי התמדה ובעיות התנהגות.

בוגרים - מסגרות חוץ-ביתיות

במחקרם של זעירא ובנבנישתי (2008) – "בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב" עולה כי יוצאי אתיופי מייחסים את הקושי במעבר לחיים עצמאיים להיעדר המסגרת בעקבות עזיבת כפר הנוער בשיעור כפול, ואף יותר מזה של הישראלים ושל יוצאי בריה"מ. שיעור הבוגרים שבתקופה הראשונה אחרי היציאה מכפר הנוער היה להם רק לעתים רחוקות או לא היה להם אף פעם מישהו שיכלו לספר לו על עצמם, היה כפול מזה של הישראלים. אף על פי כן, יוצאי אתיופיה מעטים יותר נמצאים כיום בקשר עם אנשי הכפר מאשר בוגרים

מקבוצות אחרות. בתחום ההשכלה, אף שמצבם של יוצאי אתיופיה פחות טוב במידה ניכרת מזה של יוצאי ברית המועצות וגם ממצבם של הישראלים. חשוב לזכור כי מצבם ההתחלתי של יוצאי אתיופיה בדרך כלל פחות טוב בהרבה מאלה של העולים האחרים, בגלל הבדלים בין תרבותיים וחוסר השכלה פורמלית. כמו כן, מצבם של הבוגרים ממוצא אתיופי הוא טוב מאשר מצבם של בני העדה בחברה הישראלית.

זעירא ובנבנישתי (2008) סבורים כי ממצאי מחקרם מציבים אתגר גדול בפני מעצבי המדיניות של כפרי הנוער בכל האמור באשר להכנתם של יוצאי אתיופיה לחיים עצמאיים בתחומים שונים: חינוך והשכלה גבוהה, כישורי חיים, דיור, ניהול כספים וכן ביצירת קשר עם שירותים שאמורים לתמוך בצעירים עם יציאתם לעצמאות.

יוצאי אתיופיה בצה"ל

מדו"ח של מרכז המידע והמחקר של הכנסת שפורסם בדצמבר 2011 עולה כי:

- במסגרת שירות חובה, משרתים בצה"ל כ-5600 יוצאי אתיופיה (4000 בנים ו-1600 בנות). שיעור הגיוס בקרב יוצאי אתיופיה ילידי הארץ, הן בנים והן בנות, גבוה משיעור הגיוס בקרב ילידי אתיופיה ואף משיעור הגיוס בכלל האוכלוסייה.
- שיעור הגיוס בקרב יוצאי אתיופיה (בנים) ילידי 1987-1990 הוא כ-86%, גבוה משיעור הגיוס בקרב ילידי שנים אלו בכלל האוכלוסייה (בין 74.3% ל-76.8%). לעומת זאת, שיעור הגיוס בקרב יוצאות אתיופיה ילידות 1987-1990 הוא כ-53% בממוצע, נמוך מעט משיעור גיוס הבנות בקרב כלל האוכלוסייה (57%).
- נתוני צה"ל מצביעים על פערים ניכרים בין ציוני הקב"א (קבוצת איכות) של כלל יוצאי אתיופיה לציונים בכלל המתגייסים. כ-52% מכלל יוצאי אתיופיה ו-59% מכלל יוצאות אתיופיה (ילידי 1990), קיבלו ציוני קב"א נמוכים מ-47 (טווח הציונים הוא בין 41 ל-56)⁸. לנתון זה השלכה על השיבוץ ביחידות ובתפקידים בצבא. הנתונים המקבילים הם כ-23.2% מכלל המתגייסים וכ-16.6% מכלל המתגייסות באותה שנה.

⁸ <http://www.shavuz.co.il/recruit/article.asp?artid=695>

- שיעור יוצאי אתיופיה הכלואים בבתי כלא צבאיים הוא 12% מכלל הכלואים. שיעור גבוה במידה ניכרת משיעור יוצאי אתיופיה באוכלוסייה (1.5%). 50% מיוצאי אתיופיה מוצאים את עצמם בשלב מסוים של השירות בכלא הצבאי⁹. הסיבות המרכזיות לכליאת יוצאי אתיופיה היו עבירות עריקות (55%), נפקדות (25%) ומשמעת (15%).
- לאור הנתונים שמצביעים על קשיי ההשתלבות של יוצאי אתיופיה בצה"ל, הוקם בתחילת שנת 2013 **מדור שי"א** (שילוב יוצאי אתיופיה) באכ"א (אגף כוח אדם). למדור יש שורת יעדים מובחנים, בשיתוף עם גורמים אזרחיים, החל מפעילויות שבבסיסן מתן תשומת לב ליוצאי אתיופיה – משלב המלש"ב (מועמד לשירות ביטחון), דרך הגיוס והשירות הצבאי ועד לתהליך השחרור וההשתלבות בחברה האזרחית¹⁰.

סיכום

ממסמך זה עולה באופן ברור הקושי של מערכת החינוך הפורמאלית להתמודד באופן משיביע רצון עם המאפיינים והצרכים של בני נוער יוצאי אתיופיה. קושי זה בא לידי ביטוי בהישגים הנמוכים, במגמת הבידול ההולכת וגוברת, ובריבוי של תכניות תגבור וסיוע לאוכלוסייה זו. ממצאים אלה מצטרפים למחקרים רבים אחרים המסמנים את בני הנוער יוצאי אתיופיה ובמיוחד אלו שנולדו בארץ, כקבוצה בעלת סיכוי גבוה להימצא במצבי סיכון, הן ביחס לילידי אתיופיה והן ביחס לקבוצות עולים אחרות. גם בתחום הגיוס לצבא, בעוד שהצעירים יוצאי אתיופיה מתגייסים בשיעורים גבוהים ובמוטיבציה גבוהה, הרי ששיעור הנשירה שלהם מהצבא הוא גבוה במיוחד.

לאור ממצאים אלה, ייתכן כי דווקא המסגרות הפנימיטיות הן בעלות מאפיינים שיאפשרו לתת מענה מקיף וממוקד יותר לצרכים של בני נוער יוצאי אתיופיה ובייחוד אלה המוגדרים

⁹ <http://glz.co.il/1138-12934-he/Galatz.aspx>
¹⁰ <http://www.idf.il/1133-18218-he/Dover.aspx>

בני נוער בסיכון. בחלק הבא אציג את הממצאים שעלו מבדיקה ממוקדת של 6 מסגרות פנימייתיות שבהן מתחנכים יוצאי אתיופיה ואעמיד השערה זו במבחן המציאות.

ביבליוגרפיה

אליה, י. (2006). ילדים רחוקים: קשר השתיקה סביב הרחקת ילדים ממשפחותיהם. רמת גן: י.מ אופקים.

בן-רבי, ד., ברוך-קוברסקי, ר., קונסטנטינוב, ו. (2011). הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: התכנית לסיוע לימודי – מחקר הערכה. מאיירס-ג'וינט-מכון-ברוקדייל.

ברוך-קוברסקי, ר., כהן-נבות, מ. (2009). הפרויקט הלאומי של עולי אתיופיה: מרכזי נוער 2008. מאיירס-ג'וינט-מכון-ברוקדייל.

חביב, ג', בן-רבי, ד., סומך, ס., קונסטנטינוב, ו., אנג'ל, מ. (2012). הערכת פרויקט PACT ו PACT+ לקידום ילדים יוצאי אתיופיה בגיל הרך והוריהם: דו"ח מסכם. מאיירס-ג'וינט-מכון-ברוקדייל.

זעירא, ע., ובנבנישתי, ר., (2008). בוגרים של פנימיות חינוכיות בישראל: תמונת מצב. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 28, 95-134.

יבלברג, י., שבתאי, מ. (2010) סיכום ממצאי הלמידה הממוקדת של בני נוער יוצאי אתיופיה המשתתפים בפעילויות הרשות למלחמה בסמים ואלכוהול. מכון דו-עת.

כהן-סטרבצ'ינסקי, פ., לוי, ד., קונסטנטינוב, ו. (2010). בני נוער עולים בישראל – תמונת מצב עדכנית. מאיירס-ג'וינט-מכון-ברוקדייל.

כהן-סטרבצ'ינסקי, פ., עמיאל, ש., לוי, ד., קונסטנטינוב, ו. (2012). בני נוער יוצאי אתיופיה ויוצאי בריה"מ לשעבר: עולים ובני עולים - דמיון – ושוני. מאיירס-ג'וינט-מכון-ברוקדייל.

קשתי, י., גרופר, ע., שלסקי, ש. (2008). החינוך הפנימייתי לקראת העשור הבא: דין וחשבון של הוועדה לתכנון ופיתוח החינוך הפנימייתי לעשור הבא – "ועדת העשור".

שבתאי, מ. (2001). לחיות עם זהות מאוימת: חווית החיים עם שוני בצבע עור בקרב צעירים ומתבגרים יוצאי אתיופיה בישראל. מגמות, כרך מ"א 97-112.

האתגר החינוכי עם חניכים יוצאי אתיופיה בכפרי נוער:

"אף אחד לא מוותר עליך!"

הפורום הציבורי - כפרי הנוער והפנימיות בישראל, פנה אליו וביקש שאערוך למידה בשישה כפרי נוער שבחר על מנת לעמוד על מצבם של חניכים יוצאי אתיופיה והאתגרים המיוחדים הניצבים בעבודה החינוכית עימם.

סקירת הספרות שהובאה כרקע לנייר עמדה זה, מצביעה על האתגרים הגדולים הנוגעים להשתלבותם החינוכית של יוצאי אתיופיה בעיקר על רקע המצב הסוציו-אקונומי של משפחותיהם, הפערים הלימודים כפי שבאו לביטוי במבחני המיצ"ב, בשיעור הנשירה הגלויה והסמויה ובהישגי הבגרות.

כמו כן, ראינו כי שיעור ילידי הארץ מקרב יוצאי אתיופיה במערכת החינוך עומד על 60%, וכי הישגיהם של ילידי הארץ לעומת העולים בדרך כלל נמוכים יותר והם בולטים בהיבטים שצוינו כבעלי קשיי השתלבות רבים יותר.

חלק מבני נוער אלה מגיעים לכפרי הנוער והפנימיות, בדרך כלל אחרי שצברו כישלונות, נשרו באופן גלוי או סמוי ועברו מספר בתי ספר. מסגרות אלה מתמודדות עם האתגרים הרבים הללו ומבקשות להביא את בני הנוער למימוש הפוטנציאל שלהם לאחר תהליך חיזוק ושיקום משמעותי.

רקע: חניכים יוצאי אתיופיה בכפרי הנוער והפנימיות

לפי מרכז המידע והמחקר של הכנסת, תלמידים עולי אתיופיה בחינוך העל-יסודי הופנו בדרך כלל לפנימיות במסגרת החינוך הממלכתי-דתי. לפי נתוני המינהל לחינוך התיישבותי במשרד החינוך, בשנת הלימודים תש"ע למדו בפנימיות של המינהל לחינוך התיישבותי והאגודה

לקידום החינוך כ-25,000 תלמידים, ובהם כ-4,550 תלמידים יוצאי אתיופיה (18%). בשנתון "ילדים בישראל 2012" התפרסם כי חלקם של תלמידים יוצאי אתיופיה בין תלמידי הפנימיות החינוכיות מגיע ל-22%, יותר מפי עשרה משיעורם באוכלוסייה. מנתונים אלה אפשר ללמוד כי חלקם היחסי של יוצאי אתיופיה בפנימיות במגמת עלייה בשנים האחרונות.

לדברי יחיאל שילה, ראש המינהל לחינוך התיישבותי במשרד החינוך, תלמידים יוצאי אתיופיה נקלטים בכל פנימיות המינהל ורק חלק קטן מהם לומד בפנימיות שבהן שיעור גבוה של יוצאי אתיופיה. המערכת הפנימייתית נותנת מענה על מכלול הצרכים של תלמידים יוצאי אתיופיה, והפנימיות שבהן שיעור גבוה של תלמידים יוצאי אתיופיה נערכות במיוחד לתת את הטיפול הטוב ביותר לתלמידים אלה (כנסת, 2010). דוגמה בולטת ליתרונות החינוך הפנימייתי הינה קליטת יוצאי אתיופיה מאז ראשית שנות השמונים. רבים מקרב בני קהילת יוצאי אתיופיה חיים בתנאים חברתיים וכלכליים קשים ביותר. השירותים הטיפוליים והחינוכיים שהפנימיות מציעות לילידיהם הם טובים בהרבה מאלה שילדיה של משפחה ממוצעת יכולים לקבל במקום מגוריה (קשתי ואחרים, 2008). חשוב לציין כי יש גם גישה הפוכה שמערערת על נחיצות הפנימיות. תפיסה זו מדגישה כי השמת ילדים בפנימיות אינה מתיישבת עם נורמות עכשוויות לגידול וחינוך ילדים. גם ההשקעה הציבורית העצומה בפנימיות אינה עומדת בתבחיני העלות מול תועלת, המיושמים בדרך כלל בעידן הנוכחי במדיניות הציבורית (אליה, 2006).

במסגרת המנהל לחינוך התיישבותי פועלות מספר תוכניות שמבוססות על ההנחה כי חיזוק השורשים התרבותיים והחברתיים של ארץ המוצא הוא המנוף להשתלבות חברתית ולהעלאת הביטחון העצמי והמודעות העצמית בקרב בני נוער. התוכניות שפועלות הן:

1. תוכנית "דע מאין באת" - לימוד להעמקת השורשים התרבותיים של עדת ביתא ישראל, שמטרתה לימוד ההיסטוריה היהודית, המנהגים, חיייה הרוחניים, מבנה המשפחה וסיפור עלייתם של ביתא ישראל. הרעיון המרכזי הוא ללמד את הדור הצעיר שאינו יודע את תרבות המוצא וסיפורי הגבורה של עליית יהודי אתיופיה.

2. תוכנית שיתוף המשפחה, הקהילה ומקום החינוך - בתהליך ילדיהם בפנימיות. מטרת התוכנית היא לחזק ולשתף את הורי התלמידים בתהליך החינוכי של ילדיהם בפנימייה ובבית הספר, כמו כן ליצור מצב שבו אנשי הצוות החינוכי יראו בכוחם של ההורים כחיוניים וכשותפים לעשייה חינוכית במסגרות החינוך הפנימייתי.

3. תוכנית ההשתלמות לצוות החינוכי - המינהל מקיים השתלמות ארצית לצוותים החינוכיים השונים בפנימיות, בנושא "היבטים תרבותיים של עדת ביתא ישראל" מטרת התוכנית היא להקנות ידע בנושא הקודים התרבותיים של יוצאי אתיופיה לכלל הצוותים החינוכיים.

הלמידה הממוקדת בכפרי הנוער

הכפרים שנבחרו לצורך נייר העמדה הנוכחי הם: **נווה גלים, קריית יערים, מקווה ישראל, כפר חסידים, רמת הדסה, ואשבל**. אלו כפרים ספציפיים, ואינם מייצגים את כלל כפרי הנוער בהם מתחנכים תלמידים יוצאי אתיופיה.

בכל כפר התקיימה שיחה עם מנהל הכפר ועם שלושה חניכים. בנוסף, שוחחתי עם מספר חברי צוות נוספים בכמה מהכפרים.

להלן היקף החניכים יוצאי אתיופיה בכל אחד מהכפרים:

נווה גלים: 92 חניכים מתוכם 15 יוצאי אתיופיה, סה"כ 16%.

קריית יערים: 132 חניכים מתוכם 92 יוצאי אתיופיה, סה"כ 70%.

מקווה ישראל: בסקטור הכללי – 738 תלמידים, 91 חניכים בפנימייה מתוכם 18 יוצאי אתיופיה, סה"כ 20%. בסקטור הדתי – 194 תלמידים, 106 חניכים בפנימייה, 47 יוצאי אתיופיה, סה"כ 44%.

כפר חסידים: בכלל הכפר (כולל הישיבה) 640 תלמידים מתוכם 140 יוצאי אתיופיה, סה"כ 25%. בפנימייה 250 חניכים (כולל הישיבה) מתוכם 70 יוצאי אתיופיה, סה"כ 60%.

רמת הדסה: 300 חניכים מתוכם 100 יוצאי אתיופיה, סה"כ 30%.

אשבל: 35 חניכים מתוכם 25 יוצאי אתיופיה, סה"כ 60%.

מתוך הראיונות עולים האתגרים המיוחדים העומדים בפני כפרי הנוער, כמו גם המחויבות העמוקה של המנהלים והצוותים למשימה זו, והצרכים הנדרשים על מנת לעמוד בהם באופן מיטבי.

הסוגיות המרכזיות אליהן יתייחס נייר עמדה זה הן:

1. מאפייני החניכים והאתגר בעבודה עימם
2. צוות הכפר – מאפיינים וצרכים
3. הקשר עם ההורים
4. מינון החניכים יוצאי אתיופיה ומשמעויותיו
5. צרכים ואתגרים נוספים של כפרי הנוער

מאפייני החניכים והאתגר בעבודה עימם

המכנה המשותף אליו התייחסו המנהלים בתיאורם את החניכים יוצאי אתיופיה היו במושגים של: ניכור עמוק, קושי רב במתן אמון במבוגר, פערים לימודיים ניכרים, חוסר בהרגלים ובמיומנויות לתפקוד נורמטיבי.

הדברים הבאים מתארים את מאפייני החניכים כפי שתיארו אותם מנהלי הכפרים השונים:

- הרקע ממנו הם באים מתואר במונחים של: "הזנחה סביבתית, משפחתית, חינוך, רווחה".
- כשהם מגיעים לפנימייה הם "מגיעים מפורקים, הדור השני במצב הרבה יותר קשה".

- חלק מהם אף מגיע "עם סמים, אלכוהול, סיגריות, אין חסמים...מצב של הפקרות".

- **תחושת הניכור** ומשבר ההשתייכות שלהם נתפסים כמקור וכבסיס לכל ההיבטים שתוארו קודם לכן: "האתגר הוא בתפיסת השייכות שלהם – המשבר מתחיל שם, הם מביאים איתם ומשליכים אותו על המדריך, המורה, כל בעלי התפקידים", "הניכור הוא המקדם מצד אחד אלימות, סמים, יחס למבוגרים...וכשהוא מתיישב על ליקויי למידה..."

- מאפיין נוסף הוא שלחלק מהכפרים מגיעים בני נוער מאותה שכונה ואז: "מגיעים לכפר מאותן שכונות, נוצר אי בתוך אי".

החניכים מופנים על ידי גורמים מקצועיים שונים, אך חלק מהם מגיעים בכוחות עצמם, מבחירה אישית של מציאת הסיכוי הטוב ביותר עבורם לצאת ממעגל החיים בתוכו הם נמצאים. לדברי מנהל אחד הכפרים:

"מי ששולח את הילדים לפה הם: פקידי סעד, עובדים סוציאליים, קציני מבחן. מי שנשר מפנימיות אחרות... מגיעים גם מבתיים. נחשבים פנימיית קצה. חניכים כבר נכשלו בפנימייה אחרת. רוב החניכים כן היו בפנימיות אחרות. לאורך כל השנה קולטים חניכים".

כל אלה מהווים נקודת מוצא בעבודה עימם. המענה הראשוני שהוצג הוא: **חום ואהבה אינסופיים לו זקוקים חניכים אלה**. בהתאם הצוות המקצועי בכפרים מעניקים להם: "אהבה וחום זה כלי מאוד חזק", "(צריך) לחזק את הדימוי העצמי, לחזק את השורשים, לתת לו כלים, להרעיף עליו אהבה, למרות ההתנגדות לא לוותר עליו".

מנהלים תארו "מסדרון ארוך" של בניית אמון עם החניכים וצורך רב להכיל אותם כל העת ולא לוותר עליהם. אחת הגישות החינוכיות הבולטות היא: "להכיל את הטעויות שלהם". כדי לקדם אותם צריך להעניק להם: "העצמה, אמונה בעצמם ובעתידם". גם החניכים שרואינו דיברו על נקודת מוצא קשה ומורכבת ממנה הגיעו לכפר, והחוויה המתקנת המשמעותית של דאגה, אהבה ואי ויתור עליהם על ידי צוות הכפרים.

כפרי הנוער מבקשים שיכירו בהם כמסגרות שעושות עבודה שיקומית טיפולית הרבה מעבר לעבודה חינוכית רגילה (מלבד מקווה ישראל). לכך יש משמעותות תקציביות, והערכה תואמת על פי קריטריונים רלוונטיים.

צוות הכפר – מאפיינים וצרכים

בהמשך לאמור לעיל, הודגש מאוד הצורך בצוות בוגר ומקצועי לעבודה עם החניכים. במיוחד הושם הדגש על הצורך **במערכת תומכת ומדריכה של הצוות**. בחלק מהכפרים מוקדשים לכך משאבים רבים על מנת שהצוות יוכל לעבוד במיטבו. עלה הצורך בכפרים אחדים להגדיל את התמיכה בצוות, את הלמידה וההכשרה שלהם לעבודה מאתגרת זו.

המשימה מול הצוות מוגדרת למשל כך: "לחזק בצוות את תחושת השליחות, השייכות, המקצועיות, ואת החזון האישי". "יש מערך הדרכה ותמיכה לסגל. הסגל מוחזק". בכל הכפרים צוינה התמיכה בצוות כצורך ראשון במעלה ובסה"כ חוזר ועולה הצורך בהכשרה לעבודה כה מורכבת.

התייחסות נוספת היא ההבנה כי המדריכים חייבים להיות בוגרים וכי אין זה מתאים לעבוד עם מדריכים צעירים מדי. "חייב להיות צוות בוגר, 27 ומעלה, ויש גם מדריכים בני הקהילה."

נקודה נוספת היא הצורך והערך בחברי סגל, בני הקהילה האתיופית. חשיבותם כמודלים לחיקוי וכמקור תמיכה לבני הנוער הודגשו בהחלט.

"אין לנו היום מדריכים אתיופיים בפנימייה, אנחנו רוצים שבוגרים שלנו יגיעו להדריך פה. אבל זה מאוד נסיבתי. כי זה תלוי בכך שיהיה גרעין של הנוער העובד והלומד ובו צעיר יוצא אתיופיה שירצה להדריך" (הצוות החינוכי בכפר הנוער, מאויש רק בבוגרי תנועת הנוער העובד והלומד).

התובנה אם כן היא לגבי גילו ובשלותו של הצוות, התמיכה וההחזקה שלו וההבנה כי: צוות בוגר, יציב לטווח ארוך, מוחזק ומוכשר הוא המפתח להצלחת העבודה עם בני הנוער .

הקשר עם ההורים

ברוב הכפרים הקשר עם ההורים הוצג כחשוב ומשמעותי אך לא תמיד מצליחים לממש את היעדים שהוצבו. ההכרה כי חשוב לטפח את הקשר ולקרב ככל האפשר בין הילדים והוריהם הנה תפיסה חדשה יחסית ובכל אחד מהכפרים משתדלים להביא זאת למימוש. גם החניכים מבקשים לחזק את הקשר עם הוריהם ולהגדיל את נוכחותם בכפר.

הגישה שהוצגה בפני התייחסה להבנה כי להורים הביולוגים אין תחליף, וכי הקשר עימם חשוב ביותר להתפתחותם של החניכים:

- "להפגין שאנחנו לא מחליפים את ההורים", "מנסים להעצים את ההורים", "מזמינים ומקרבים את ההורים".
- "צריך לבנות את הדמות של ההורה מחדש עבור הילד"
- "אנחנו לא מספיק הגענו לכל ההורים".

כפרי הנוער מזמינים את ההורים לביקורים, לבישול משותף, לחגים, מבקרים בבתי החניכים ופועלים על מנת להשיג מטרות אלה. באופן כללי התרשמתי שיש מקום לחיזוק ופיתוח היבט זה של הקשר עם ההורים, בדרכים יצירתיות ואפקטיביות על מנת להשיג את המטרות המוצהרות ולתרום לממד זה שהינו חשוב ומשמעותי לחניכים ולהורים גם יחד.

מינון החניכים יוצאי אתיופיה

בכל הכפרים נאמר כי המינון הנכון של חניכים יוצאי אתיופיה הוא משמעותי לסיכויי ההשתלבות שלהם וההצלחה של הכפר להיענות לאתגרים ולעמוד במשימות של התפתחות והתקדמות אופטימלית של החניכים.

גם החניכים ברובם הגדול חשים שהיקף מוגבל של חניכים יוצאי אתיופיה ולא רוב ישפיע מאוד על השתלבותם בכפר ובחברה. הם אפילו מאמינים שרוב של חניכים יוצאי אתיופיה עלול לגרום לנסיגה, התדרדרות, החלשה ולהביא לאי השתלבות בכלל החברה. בחלק מהכפרים יש עמידה איתנה מול המינהל לחינוך התיישבותי על מנת לשמר את היקף החניכים ולא לעבור שיעור של 30%, ואילו בחלק מהמסגרות מנסים לדאוג לכך באופן פחות פורמאלי אבל עם מודעות למשמעויות של היקף החניכים.

סוגיית העירוב וההשתלבות של תלמידים יוצאי אתיופיה (ולא קיום של מסגרות נפרדות) בתוך הכפרים גם הוא נושא חשוב ורלוונטי (בכפר חסידים). יש לשים לב כי סוגיה זו בולטת בשיח התוך קהילתי, וגורמים שונים מתוך הקהילה פועלים כנגד כל מקום בו מתקיימת הפרדה או הסללה של תלמידים יוצאי אתיופיה באופן כזה שמחליש או מרחיק אותם מהחברה.

למינון יש השפעה ישירה על יכולת ההכלה של צוות הכפר את החניכים:

- "המינון מאוד חשוב, ברגע שמאבדים את האיזון, בלתי אפשרי להכיל" "יוצאי

אתיופיה הרבה יותר חסרי גבולות, מפורקים יותר, מעיזים יותר..."

- "מעל 50% מייצר סביבת עבודה בלתי אפשרית, תחושת ניכור, שימוש בסמי פיצוציות"
- "הריכוזיות מחייבת למאמץ נוסף, מקשה על העבודה...יש יותר אירועים, הרחוב מגיע לכאן..."
- "צריך לחלק ולמנן את החניכים כדי שיהיה אפשר להצליח איתם יותר"
- "אנחנו לא ניתן למספר לגדול מעבר לשליש, חשוב לנו התמהיל המאוזן"

יש לציין שבאשבל, שני שלישי מהחניכים הם יוצאי אתיופיה, והם רואים את עצמם כמסגרת המיועדת לאוכלוסייה זו, ועל כן שאלת המינון בכפר זה אינה רלוונטית. סוגיית המינון היא סוגיה רגישה במיוחד, ומעלה שאלות וביניהן: האם להגביל את קבלתם של חניכים לכפר רק בשל מוצאם!?

מלמדה זו, אני מתרשמת שמינון נכון של החניכים יוצאי אתיופיה יתרום ליכולתו של הצוות להתמודד ולתת להם את המענה האופטימלי, יתרום להשתלבותם בחברת החניכים ובחברה הישראלית בכלל, ויהווה קטליזטור לשיקומם והתקדמותם. מנהלי הכפרים ציינו שמינון שאינו מאוזן יגרום להחלשה, לניכור, וקושי להשגת המטרות החינוכיות בעבורם הם פועלים.

נראה שיש לקחת היבט זה ביתר רצינות ולסייע לכפרי הנוער לעמוד בסטנדרטים שהם רואים אותם מועילים לעבודתם ולאתגרים הניצבים בפניהם.

משאבים

כפרי הנוער מתקיימים מתקציבים ממלכתיים והרבה מאוד גם מתרומות שמשיג כל מנהל בזכות קשריו ויכולותיו. **כפרי הנוער מעלים צרכים שונים שיכלו לקבל מענה לו היו להם משאבים נוספים, ביניהם:** הוספת תמיכה והדרכה לצוות, חיזוק הכלים הטיפוליים עבור החניכים (למשל משק חי, חוגים וטיולים), ושיפוץ פיסי של מבני המגורים והכפר בכלל.

להלן מספר דוגמאות, לצורך במשאבים נוספים:

- " זקוקים למשאבים כדי לקיים את פינת החי, המהווה כלי טיפולי חשוב ומשמעותי לחניכים. ולערוך טיולים – כי זו עבודה חינוכית מרוכזת. וגם לשפץ את המבנים, כדי שהחניכים יחיו בתנאים אופטימליים יותר".
- צורך אחר מתייחס ליכולת לגייס אנשי צוות מצוינים ולשלם להם שכר ראוי, ולדאוג להדרכה ולאחזקה של הצוות.
- נראה כי לעולם לא יהיו מספיק משאבים לממש את כל הרצונות והצרכים של כפרי הנוער, פיתוח נוסף, הרחבת האפשרויות לביטוי עצמי לחניכים, ולכלים חינוכיים יצירתיים.
- "אילו היה לי יותר הייתי מתעלת את המשאבים לקורסים והכשרות מקצועיות, מלגות לכישורים אישיים של תלמידים, חוגים אינדיבידואלים", "הילדים מבקשים מסע שורשים לאתיופיה".

ככל שיהיו יותר משאבים, רעיונות אלה יוכלו להתממש והעבודה החינוכית עם החניכים תתפתח למימוש איכותי ומגוון יותר.

נקודת מבט של החניכים: "כאן לא מוותרים על אף אחד!"
 בראיונות עם החניכים הם התייחסו לרקע ממנו באו לכפר, ורובם ראו ביציאה לכפר הזדמנות לשינוי מסגרון חיים שלילי וקשיים רבים שהתמודדו עימם:

- "הייתי ילד בלגניסט, זורק כיסאות, מקלל את כולם...כולם אומרים שהשתנתי, התחזקתי בעצמי"
- "אימא לא השתלטה עלי, שתיה, עישון, הייתי חייבת להתרחק מהחברה, כי אני רוצה עתיד".
- "ביקשתי מההורים ללכת לפנימייה כדי להתקדם".

החניכים מייחסים ליחס ולקשר עם המדריכים את הגורם המרכזי שהביא לשינויים לטובה שהם חווים, כמו גם לשפע הסיוע והפעילות שהם לוקחים בה חלק בכפרים השונים.

- "המנהל, המדריכים כמו הורים דואגים ואוהבים".
- "לא חסר לי כלום, לא קשה לי", "אני אחראית יותר, ממושמעת".
- "לא היה קל, אבל התמיכה שיש, אין כמו זה, לא מוותרים, לא הייתי מצליחה אם הייתי במקום אחר".
- "כאן יש כיתות קטנות ותגבורים, יותר קל ללמוד".
- "הכפר הוא מקום תוסס, תמיד יש עם מי לדבר, תמיד נותנים צ'אנס".

מלבד ההשפעות על התנהגותם, היכולת שלהם ללמוד ולממש את הפוטנציאל שלהם, הם מציינים את שיפור הקשר עם ההורים כאחת מהתוצאות החשובות של התהליכים שעוברים בכפר.

- "שנתיים לקח לי להסתגל, בכיתה ט' תפסתי את עצמי...התחלתי לתת מעצמי...אמא הכי משמעותית, היא תמכה בי, גם כשעשיתי לה הרבה בעיות, לא ויתרה לי ללמוד...המשפחה לא מאמינה כמה השתנתי".

לשאלת המינון של חניכים יוצאי אתיופיה בכפר, רוב של יוצאי אתיופיה ניתפס כגורם שיכול להשפיע באופן שלילי על סיכויי ההתקדמות ועל ההשתלבות בכלל החברה הישראלית.

- "רק אתיופים זה לא כיף...".
- החברה משפיעה לרעה".
- "יש בני נוער שוויתרו על עצמם".
- "ההתרחקות מהשכונה, שם את יכולה להסתבר, יש מי שמגן עליך בפנימייה".

להלן ציטוטים נוספים של החניכים שרואיינו שמעידים על חוויתם החיובית :

- "המדריכים מאוד משמעותיים עבורי. לימדו אותי הרבה דברים על עצמי שלא חשבתי שיש לי בכלל. לא חשבתי שיש לי את הכוח להנהיג. כשראו את הכוח שיש לי להשפיע. אני מרגישה מובילה בקבוצה. הם לימדו אותי גם שאפשר להשתנות. ההתנהגות מאוד השתנתה, אני יותר מקשיבה, אפשר לסמוך עליי, ממושמעת. יודעת שאם אני צריכה עזרה גם אם אני בבית אני יכולה להתקשר. יש קשר חזק בין המדריכים לחניכים."

- "אני המום. אני רואה את עצמי ביחס למה שהייתי פעם (לפני שנה). אני יודע להבדיל בין טוב לרע. אני רואה דברים שלפני זה לא ראיתי. היחס שלי לאנשים השתנה לטובה. יותר מכבד אנשים. היחס במשפחה שלי השתנה בגלל שחזרתי ללמוד. פתאום הם שמעו שאני משתתף בהצגות ונוסע לפולין וזה שיפר את היחס שלהם אלי. הם יותר מעריכים אותי."

החניכים שרואיינו, ובעיקר אלו שנמצאים בכפרי הנוער כבר מספר שנים, מצביעים על תהליכי השינוי שעברו, על תחושת העצמה והתובנה שהם כיום בעלי ערך עצמי וביטחון גדול יותר לגבי עתידם, כמו גם התחושה החזקה שהבחירה שעשו ללמוד ולהתמיד במסגרת הפנימיה הביאו לתוצאות ששאפו וקיוו אליהן.

סיכום

על בסיס הלמידה שערכתי בכפרי הנוער אליהם הופנית ניתן היה להתרשם מגודל האתגר בפניו עומדים כפרי הנוער ביחס לחניכים יוצאי אתיופיה. זהו ללא ספק אתגר ייחודי, רב ממדי ומורכב במהותו. **התמונה העולה מן הראיונות היא בהחלט תמונה חיובית ואופטימית של התמודדות אפקטיבית ויצירת שינוי והזדמנות עבור החניכים.**

גורמי המפתח להשגת יעדים אלה הם: צוות המדריכים, איכותו, הכשרתו ואחזקתו לאורך זמן. משאבים שמאפשרים היצע גדול של פעילויות, כלים וגישות חינוכיות-טיפוליות לטובת החניכים, ולטובת טיפוח הצוות, ומינון אופטימלי של לא יותר מ 30% חניכים יוצאי אתיופיה על מנת להתגבר על החסמים ולייצר הזדמנויות מיטביות להצלחה והשתלבות בחברה הישראלית.

כפרי הנוער הללו מבקשים שמלאכתם ושליחותם הייחודית יקבלו את ההכרה לה הם ראויים ועימם את המשאבים והתנאים להם הם זקוקים על מנת לעמוד באתגר.

לבסוף, ראוי לציין כי התמונה העולה בנייר עמדה זה היא מצומצמת וממוקדת בכפרי המסוימים אותם ביקרנו במסגרת עבודה זו. על מנת להבין את המצב באופן מדויק יותר, ראוי לבחור מדגם מייצג של כל כפרי הנוער ולבחון את ההיבטים השונים שהועלו כאן. כמו כן, בבדיקה מקיפה יותר, צריך לכלול גם מידע ונתונים על הישגים לימודיים, חינוכיים וחברתיים בכפרי השונים.

בינתיים, ניתן לסיים ולומר כי התרשמתי שכפרי הנוער אכן מהווים הזדמנות חינוכית אופטימלית לחניכים הזקוקים להם ויש לעשות את כל הנדרש כדי שמענה זה יחזק וישפר את יכולותיו לעמוד באתגרים הניצבים לפניו.